

ორატორების და ფილოსოფოსების დაპირისპირება განათლების საკითხების და ცოდნის სტატუსის გარშემო ანტიკურ ეპოქაში

თამარ გეგეშიძე

განათლების მეცნიერებების დოქტორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ილია ჭავჭავაძის გამზირი N 1

tamar.gegeshidze@tsu.ge

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია ორატორების და ფილოსოფოსების დაპირისპირებას განათლების იდეების გარშემო, ლიბერალური განათლების იდეების წარმოშობას, რომელმაც განაპირობა არა მხოლოდ ცოდნის სტატუსის შინაარსები, არამედ განათლების ვექტორი ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, რომელიც რომაული იმპერიიდან მემკვიდრეობით გადაეცა ადრინდელი შუა საუკუნეების ევროპას, შემდგომ შუა საუკუნეებს და მომდევნო ეპოქებს. პირველი უნივერსიტეტების დაარსების იდეური საფუძვლები სწორედ ამ ფილოსოფიურ და ორატორულ დაპირისპირებაში უნდა ვეძებოთ. სტატია სრულად განათლების საკითხებს, ცოდნის შექმნა, გადაცემის დავას ორატორებსა და ფილოსოფოსებს შორის, რომელიც მიმდინარეობდა ანტიკურ ეპოქაში, განსაკუთრებით, ელინისტურ და რომაულ პერიოდში. ამ თავში იქნება ნაჩვენები ცოდნის სტატუსის შინაარსები, მისი შექმნა გადაცემის პრობლემები ლიბერალური განათლების კონტექსტში, როგორი სახითაც არსებობდა განათლება ანტიკურ ხანაში და საიდანაც მოდის ლიბერალური განათლების იდეები. ისტორიულ პერსპექტივაში დეტალურად არის განხილული დავა ორატორების და ფილოსოფოსების იდეებს შორის.

საკვანძო სიტყვები: ორატორები, ცოდნის სტატუსი, ანტიკური ფილოსოფია, ლიბერალური განათლება, განათლების ფილოსოფია

ნაწილი პირველი

ძველ საბერძნეთში, ელინისტურ ხანაში და შემდეგ რომის იმპერიაში არსებობდა ორი ინტელექტუალური ტრადიცია: ორატორებისა და ფილოსოფოსების. ორატორული ტრადიციები დაკავშირებულია ისოკრატესთან (436-338 ძვ.წ. აღრ.), ხოლო ფილოსოფიური ტრადიციები, კერძოდ, განათლების საკითხებში პლატონთან (427-346 ძვ. წ. აღრ.) და არისტოტელესთან (384-322 ძვ. წ. აღრ.). ორატორების და ფილოსოფოსების ხედვა ცოდნის, შემეცნების და განათლების თემებზე მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან. სოკრატემდე და პლატონამდე განათლების საკითხების წინ წამოწევა უკავშირდება, აგრეთვე, სოფისტებს, განსაკუთრებით, პროტაგორას (485-410 ძვ. წ. აღრ.), რომელიც სოკრატეს (470 – 399 ძვ. წ. აღრ.) თანამედროვე იყო. განათლების ისტორიიდან ეს მონაკვეთი დაკავშირებულია ორატორების და ფილოსოფოსების დავასთან განათლებისა და ცოდნის შექმნის, გადაცემის საკითხების გარშემო ლიბერალური განათლების კონტექსტში. დასავლურ ცივილიზაციაში განათლების იდეებისა და ცოდნის არსის, შემეცნების, ცოდნის შექმნის, ცოდნის გადაცემის იდეების შესახებ დისკურსები ლიბერალური განათლების კონტექსტში იქმნებოდა. ამიტომ გვერდს ვერ ავუვლით ლიბერალური განათლების ცნების განმარტებას, იმისთვის, რომ უფრო ცხადი გახდეს თუ როგორი ტიპის

დისკუსიები მიმდინარეობდა განათლების იდეების გარშემო. ორატორული ტრადიციები, რომელიც იწყება ისოკრატედან, რომელსაც სამყაროში გრძელდება ციცერონის (106-43 ძვ.წ.აღრ.), კვინტილიანეს (35-97 ახ. წ აღრ.), შემდეგ ადრეულ შუა საუკუნეებში ავგუსტინეს (354-430), მარციანუს კაპელას (დ.425-გარდაცვალების თარიღი უცნობია), კასიოდორეს (484-584), ისიდორეს (570-636), ალკუინის (735-804), რემიგიუსის (841-908) სახით. იმისათვის, რომ წარმოვადგინოთ თუ როგორ ვითარდებოდა ეს დებატები ორატორებთან და ფილოსოფოსებთან უნდა მოვყვეთ როგორ წარმოიშვა ტერმინი „ლიბერალური განათლება“. განათლების ფილოსოფიისა და განათლების ისტორიის მკვლევარი, პროფესორი ბრიუს ა. ქიმბოლი თავის წიგნში „ორატორები და ფილოსოფოსები: ლიბერალური განათლების იდეის ისტორია“ (Orators and Philisiphers: A hystory of the Idea of Liberal Education) (1986, 1987, 1995) დეტალურად მოგვითხრობს ლიბერალური განათლების წარმოშობას ტერმინოლოგიური გამოწვლილვითი განხილვის საშუალებით. ზოგადად, ფილოსოფიური ტერმინების განმარტებები საკმაოდ რთული და მოუხელთებელი საკითხია, ვინაიდან ისტორიის მანძილზე სხვადასხვა ავტორებთან შესაძლოა სრულიად სხვა შინაარსების მქონე განმარტებებს გადავაწყდეთ. თავად ტერმინს „ლიბერალური განათლება“, „როგორც შვიდ თავისუფალ ხელოვნებას“ უფრო შუა საუკუნეების ტრადიციებიდან ვიცნობთ. ეს ტრადიციები დაკავშირებულია ორატორების მსოფხედვასთან, რომელიც შუა საუკუნეებში გააგრძელეს ჰიუ სენტ ვიქტორმა (1096-1141) და ჯონ სალსბერიმ (1115-1180), თუმცა არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ შუა საუკუნეებში განათლებაში გაძლიერდა ფილოსოფიური ტრადიციები, განსაკუთრებით, არისტოტელიზმი, რომლის მეთოდოლოგიური სისტემატიზაცია თეოლოგიაში თომა აქვინელის (1225-1274) სახელს უკავშირდება. არისტოტელეს ფილოსოფიური დოქტრინები გახდა შუა საუკუნეების თეოლოგიის უმთავრესი საფუძველი. თეოლოგიის სწავლება არისტოტელეს ფილოსოფიურ მეთოდოლოგიაზე იდგა. ორატორული ტრადიციები შუა საუკუნეებში კი არისტოტელიზმმა ჩაანაცვალა. ტერმინ „ლიბერალურს“ ლათინური საფუძველი აქვს და მომდინარეობს სიტყვიდან „Liberalis“, ამ სიტყვის ფუძე liber დაკავშირებით ბრიუს ა. ქიმბოლი ავითარებს აზრს, რომ ტერმინი „liber“ უკავშირდება წიგნს (Kimball,1995). „ლიბერალური განათლება“ თავდაპირველად წარმოიშვა ანტიკური საბერძნეთში, თუმცა განსხვავებული სახელწოდებით მოიხსენიება, რომელზეც მოგვიანებით დეტალურად ვისაუბრებთ. რომელსაც სამყაროში ტერმინი „ლიბერალური განათლება“ შემდეგი სახითაც გვხვდება: *Disciplinae Liberalis, Studia Liberalia, Doctrinae Liberales, Artes Liberales, Litterae Liberales*. რომის იმპერიაში განსაკუთრებით გავრცელდა ტერმინი „*Artes Liberales*“, ციცერონიც ასე მოიხსენიებს ლიბერალურ განათლებას ლათინურად (Kimball, 1995). შუა საუკუნეებშიც ეს ტრადიცია გაგრძელდა. ქართულად ის შეიძლება ვთარგმნოთ როგორც თავისუფალი ხელოვნებანი, აგრეთვე, როგორც თავისუფალი მეცნიერებები ან/და უბრალოდ ლიბერალური განათლება. ზოგადად, ტერმინოლოგიების გამოყენება შეთანხმების საგანია, თუმცა მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ მათი წარმოშობა და ვარიაციები გავრცელებული განათლების ფილოსოფიასა და განათლების ისტორიაში. ძველ საბერძნეთსა და რომში განათლების უფლება თავისუფალ მოქალაქეს ჰქონდა, ამიტომაც ცნება „ლიბერალური განათლება“ გულისხმობს თავის თავში, აგრეთვე, თავისუფალ ადამიანს, რომელსაც აქვს როგორც პოლიტიკური, ისე პირადი თავისუფლება. რომის იმპერიაში კი განათლების უფლება ჰქონდათ არისტოკრატებს, რომელთაც პატრიციები ეწოდებოდათ. ამიტომ ლიბერალური განათლება მოიაზრებდა კეთილშობილ მოქალაქეთა აღზრდა-

განათლებას. ანტიკური ეპოქის შვიდი თავისუფალი ხელოვნებანი შუა საუკუნეების ტრივიუმისა და კვადრიუმისაგან შინაარსობრივი თვალსაზრისით განსხვავდებოდა. ტრივიუმი შედგებოდა სამი დისციპლინისაგან, რომელიც მოიცავდა სიტყვიერებას, ესენია: გრამატიკა, რეტორიკა და ლოგიკა (ზოგჯერ დიალექტიკა), ხოლო კვადრიუმი მოიცავდა მათემატიკური დისციპლინებს (ბერძნულად „μᾶθημα“ ნიშნავს სწავლას, ცოდნას), როგორებიცაა: არითმეტიკა, გეომეტრია, მუსიკა და ასტრონომია. აღსანიშნავია, რომ მუსიკა პითაგორადან მოყოლებული ე.წ. მათემატიკურ დისციპლინათა რიცხვში გადიოდა. ცხადია, Septem Artes Liberales დისციპლინები შუა საუკუნეებში შეიცვალა შინაარსობრივად, განსაკუთრებით, სიტყვიერება, რომელსაც მოიცავდა ტრივიუმი. ეს ეხება, აგრეთვე, გრამატიკის დისციპლინას მნიშვნელოვნად, შემდეგ რეტორიკას და დიალექტიკას. ბრიუს ა. ქიმბოლის აზრით უფრო ლოგიკურია ლიბერალური განათლების საფუძვლები ვემებოთ ანტიკურ საბერძნეთში, ვინაიდან პირველი იყო საბერძნეთი დასავლურ ცივილიზაციაში ვინც პედაგოგიური განაზრებანი დაიწყო (Kimball, 1995). ეს იყო ძვ. წელთ აღრიცხვის V საუკუნის მეორე ნახევარი, როდესაც პრესოკრატელი ფილოსოფოსები, სოფისტები აქტიურად ეწეოდნენ საგანმანათლებლო მოღვაწეობას და ბიძგი მისცეს დისკუსიებს განათლების, ცოდნის სტატუსის, ცოდნის არსის, ცოდნის შექმნისა და გადაცემის კუთხით. სოკრატეს და პლატონის დებატები განათლების გარშემო აჩვენებს ამ საკითხების აქტუალობას ათენის ქალაქ-სახელმწიფოში. გარდა ამისა, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საბერძნეთში საზოგადოებრივი სკოლების იდეა გაჩნდა, სადაც თავისუფალი მოქალაქეების ბავშვები დადიოდნენ სამეცადინოდ. სწორედ ბერძნული სიტყვიდან „σχολή“ მომდინარეობს ლათინური ტერმინი “Skhole”. ბერძნული სიტყვა „σχολή“ თავდაპირველად ნიშნავდა მოცალებობას, თავისუფალ დროს, ფიზიკური სამუშაოსგან თავისუფლებას. შემდეგ ლათინური ენის სივრცეში შეიძინა სხვა მნიშვნელობები, როგორიცაა დასწავლა, მსჯელობა, რომელ აქტივობებსაც სწორედ თავისუფალი დრო ჭირდება. სოფისტები კერძოდ ამეცადინებდნენ მოწაფეებს, გარკვეული საფასურის ნაცვლად, ასწავლიდნენ გრამატიკას, რეტორიკას და ეს არ ხდება გარკვეული ტიპის დისკუსიების, დისპუტებისა და მსჯელობების ფორმატით. სოკრატეს ბიოგრაფიაში ყურადღება უნდა მივაქციოთ ერთ მნიშვნელოვან დეტალს, როგორიცაა მისი პედაგოგიური მოღვაწეობა. სოკრატე ყოველდღე მიდიოდა აგორაზე ან ნადიმებზე, რომელიც ძირითადად იმართებოდა ათენელი არისტოკრატების ოჯახში, განსაკუთრებით, პერიკლესთან. აგორაზე სოკრატე ასწავლიდა ფილოსოფიურ აზროვნებას, სწავლება მიმდინარეობდა კითხვა-პასუხის რეჟიმში და ჰქონდა მსჯელობითი, განსჯითი ხასიათი, რაც განსხვავდებოდა სოფისტების ფორმატისგან. სოკრატეს მეთოდი ემსახურებოდა განსჯაში ობიექტური ჭეშმარიტების აღმოჩენას, ცოდნის შექმნას და დიალექტიკური მეთოდით ობიექტური ჭეშმარიტების ძიებას, ხოლო სოფისტების მოდელი ეფუძნებოდა ჭეშმარიტების აღქმის სუბიექტივისტურ მიდგომებს, რაც, აგრეთვე, გულისხმობდა ცოდნის სტატუსზე პრაგმატული შინაარსების მინიჭებას, გამოყენებადი ცოდნების გადაცემასა და გავრცელებას. ბრიუს ა. ქიმბოლის თვალსაზრისით, ძველ საბერძნეთში ლიბერალური განათლების სინონიმად უნდა მივიჩნიოთ ცნება „Enkuklios Paideia“, რაც სიტყვა სიტყვით გულისხმობს შემდეგს: ზოგადი აღზრდა. აღსანიშნავია, რომ ბერძნული სიტყვა „Eenkuklios“ ნიშნავს საერთოს, ზოგადს და აქედან მოდის ტერმინი „ენციკლოპედია“, ხოლო „Paideia“ ნიშნავს აღზრდას, საიდანაც შემდეგ დაიბადა ტერმინი „პედაგოგია“. ამდენად ბრიუს ა. ქიმბოლის მოსაზრებიდან თუ გამოვალთ, Artes Liberales ბერძნულად ეწოდება Enkuklios Paideia (Kimball, 1995). Artes Liberales ეს

არის ციკლონის ტერმინი გამოყენებული მის წიგნში De Inventione. Enkuklios Paideia უკვე რომაულ სამყაროში დამკვიდრდა როგორც Septem Artes Liberales (Kimball, 1995).

პლატონის ფილოსოფიაში ადამიანის განვითარების ყველაზე მაღალი საფეხურია Arete, იგივე სიქველე, რომელიც თავის თავში მოიცავს ყველა არსებულ სათნოებას, რაც უნდა ახასიათებდეს ადამიანს. სოკრატისეული და პლატონისეული სიქველე იდეალისტური ბუნებისაა და პლატონის ეპისტემოლოგიაც იდეალისტური პრინციპებიდან განისაზღვრება. ცოდნა არის იდეათა სამყაროდან მოტანილი ადამიანის სულის მიერ, ხოლო შემეცნების პროცესი მისი გახსენება. ეს შეხედულება ეხმიანება პითაგორასეულ მეტემფსიქოზის, სულთა გადასახლების თეორიას. პითაგორას გავლენა პლატონის ფილოსოფიაზე მნიშვნელოვნად იკვეთება, განსაკუთრებით, შემეცნების თეორიაში. Arete-სიქველე წმინდად იდეალისტური ხასიათისაა და ადამიანი საკუთარი თავის შეცნობის გზაზე აღწევს ცნობიერების ამ მდგომარეობას. Gnothis Seauton - შეიცან თავი შენი შეგვიძლია იდეალისტური ეპისტემოლოგიის მთავარ პოსტულატად ჩავთვალოთ. სოფისტები კი გორგია, პროტაგორა, პროდიკე, ჰიპია, რომელსაც პლატონმა მიუძღვნა თავისი ერთი დიალოგი „დიდი ჰიპია“ შემეცნებას არ განიხილავდნენ იდეალისტურად, ისინი ასწავლიდნენ გამოყენებით გრამატიკას, რეტორიკასა და დიალექტიკას. მათი სწავლების მეთოდები მოიცავდა ანალიტიკურ მიდგომებს, მაგრამ არა სოკრატული მეთოდის პრინციპებს. სოფისტების განათლება პრაგმატული ხასიათის იყო და მათთან Arete-სიქველის შინაარსები მოიცავს პრაქტიკულ ხედვებს. სოფისტები ძველი საბერძნეთის თავისუფალ მოქალაქეებს ასწავლიდნენ პოლიტიკური დებატების არგუმენტირებულ წარმართვას, რეტორიკის იმ ხერხებს თუ როგორ მოეგოთ მოკამათისთვის დებატებში. უნდა აღინიშნოს, რომ გარდა სოკრატეს და პლატონისა, სოფისტების წინააღმდეგ გამოდიოდა ძველი ბერძენი მოაზროვნე ისოკრატე, ორატორი და ძველი ანტიკური განათლების თეორიტიკოსი, რომლის ნააზრევის გავლენის საფუძველზე რომაელმა ორატორებმა ჩამოაყალიბეს მოსაზრებები განათლების შესახებ.

პლატონის მიერ შექმნილი იდეალისტური შეხედულებები განათლებაზე გულისხმობდა, რომ სინამდვილეში ობიექტური ჭეშმარიტება მიუღწეველია. ამიტომ შემეცნების პროცესი არის დაუსრულებელი და ადამიანი მუდამ უნდა ესწრაფვოდეს საკუთარი თავის შეცნობასა და ჭეშმარიტების ძიებას. ამის საფუძველზე თვითონ პლატონი მკვეთრად განასხვავებდა ერთმანეთისგან ტერმინებს „სოფიას“ და „ფილოსოფიას“. ის იმეორებდა პითაგორას მოსაზრებას, რომ ადამიანს შეუძლია იყოს სიბრძნის მოყვარული და არა სიბრძნის მფლობელი, სოფისტები კი სხვაგვარად ფიქრობდნენ და ისინი ათენის თავისუფალ მოქალაქეებს ასწავლიდნენ უკვე მოპოვებულ ცოდნას, სიბრძნეს, გრამატიკის, რეტორიკის, არითმეტიკის, დიალექტიკის დისციპლინების საშუალებით და, ამავე დროს, მიიჩნევდნენ, რომ ჭეშმარიტება სუბიექტური ხასიათისაა. თუ პროტაგორას (490-420 ძვ.წ.აღრ.) სიტყვებს მოვიშველიებთ “ადამიანი არის ყველაფრის საზომი”¹. ეს პოსტულატი შესაძლოა ადასტურებდეს სუბიექტივისტურ, რელატივისტურ მიდგომებს შემეცნებაში. სოკრატეს და პლატონის მიერ დამკვიდრებული ინტელექტუალური კულტურა და განათლების

¹Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἀνθρώπος- ადამიანი არის ყველაფრის საზომი, სოფისტი პროტაგორას მოზღვრებიდან შემორჩენილი ფრაგმენტია, რომლის საფუძველზე მსჯელობენ სოფისტების სუბიექტივისტურ და რელატივისტურ მიდგომებზე შემეცნების თეორიაში. პროტაგორას ეს ფრაზა მოხსენიებული აქვს პლატონს დიალოგ „თეეტეტში“

იდეალისტური თეორიები ანტიკური საბერძნეთსა და რომში არ განხორციელებულა პრაქტიკაში, თუ არ ჩავთვლით უშუალოდ პლატონის აკადემიას და არისტოტელეს ლიკეუმს. სინამდვილეში ისოკრატეს განათლების იდეები და მიდგომები გახდა წამყვანი ანტიკური საბერძნეთის საგანმანათლებლო სივრცეში, რაზეც მერე დაშენდა რომაელი ორატორების შეხედულებები. ამ საკითხებს ქვემოთ შევხებით დეტალურად.

ისოკრატე თავის ნაშრომებში „სოფისტების წინააღმდეგ“ და “Antidosis” აკრიტიკებს სოფისტებს. მისი კრიტიკის მთავარი ობიექტია სოფისტების არა მხოლოდ მსოფმხედველობრივი პარადიგმები, არამედ სწავლებაში განსაკუთრებული აქცენტების კეთება რეტორიკულ ტექნიკებზე, ნაკლებ ანალიტიკურ მიდგომებზე და არ იწონებს სოფისტების მიერ Arete-სიქველის ქცევას განათლების იდეალად. მოგეხსენებათ, სიქველე სოფისტებთან გაგებულა როგორც პრაქტიკული უნარ-ჩვევები, რომელსაც მსწავლელი იძენს რეტორიკული დახელოვნების გზით. ისოკრატეს იდეალი კი იყო ორატორი, რომლის ღირებულებები ეფუძნება კეთილშობილური შინაარსების მქონე სიქველეს და აღიარებს ათენის ქალაქ-სახელმწიფოს დემოკრატიულ, პოლიტიკურ ფასეულობებს. თავად ისოკრატეს ნაშრომში არ გვხვდება პლატონის კრიტიკა, მაგრამ ბრიუს ა. ქიმბოლის აზრით, ისოკრატე ირიბად აკრიტიკებს პლატონს, როდესაც ის მიიჩნევს, რომ დიალექტიკური მეთოდი არ არის მართებული გზა შემეცნებაში ჭეშმარიტების აღმოსაჩენად, რამდენადაც დიალექტიკა პლატონის ფილოსოფიის მთავარი წამყვანი მეთოდია (Kimball, 1995). მიუხედავად იმისა, რომ სოკრატეს და პლატონის ფილოსოფიური გავლენები არცთუ ისე უმნიშვნელო იყო ათენში, განათლების ისოკრატესული მოდელი გახდა დომინანტი, განსაკუთრებით, ელინისტურ ხანაში, საიდანაც მემკვიდრეობით გადავიდა რომაულ სამყაროში. ისოკრატეს განათლების მოდელი მდგომარეობდა შემდეგში: ის თვლიდა, რომ რეტორიკა აუცილებელი დისციპლინაა ადამიანის განათლებისთვის, მაგრამ რეტორიკა და გარამატიკაც არ უნდა ისწავლებოდეს ისე, როგორც ამას აკეთებდნენ სოფისტები. სოფისტების პრაგმატიზმი და პლატონის დიალექტიკური მეთოდი და იდეალისტური შეხედულებები ერთნაირად მიუღებელი იყო ისოკრატესათვის. მისი აზრით, ათენის მოქალაქე უნდა საუბრობდეს ბრწყინვალედ და აზროვნებდეს სწორად. სწორად აზროვნებაში ის გულისხმობდა ჭეშმარიტების არც სოფისტურ და არც პლატონისეულ გაგებას, არამედ ქალაქ-სახელმწიფოს პოლიტიკური იდეალებიდან გამომდინარე სამართლიანობის იმ პრიციპების გააზრებას რეტორიკის, გარამატიკის ისეთი დასწავლით, რომ განათლებულ მოქალაქეს შეეძლოს საკუთარი აზრების, არგუმენტების სწორად წარმოჩენა, ისე რომ არ არღვევდეს იმ მნიშვნელოვან ღირებულებებსა და ფასეულობებს, რასაც ეყრდნობა ქალაქ-სახელმწიფოების მმართველობა, პოლიტიკური, სამხედრო თუ სასამართლო სისტემა. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ისოკრატეს ცოდნას არა მხოლოდ პოლიტიკურ სტატუსს, არამედ ბრიუს ა. ქიმბოლის აზრით ჰუმანისტურ საზრისებსაც ანიჭებს (Kimball, 1995). შედეგად ეს ტრადიცია გაგრძელდა რომის იმპერიაში და პლატონის, არისტოტელეს შეხედულებები განათლების შესახებ არ დანერგილა პრაქტიკაში, როგორც მათი განათლების იდეების მოდელის პირდაპირი განხორციელება. რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებდა ამ შედეგს. “ისოკრატეს შეხედულებები იყო უფრო კონგენიალური, განათლების ტრადიციები ეყრდნობოდა ჰომეროსსა და სხვა პატივსაცემ პოეტებს, ვიდრე პლატონის იდეები, რომელიც თავის

დიალოგში „სახელმწიფო“ თვლიდა, რომ პოეტები არ უნდა იყვნენ იდეალურ სახელმწიფოში, რადგან ისინი ასუსტებენ ადამიანებს” (Kimball, 1995, p.19).

ნაწილი მეორე

განათლების ფილოსოფიაში ხშირად იპოვით გავრცელებულ თვალსაზრისს, რომ პლატონის, არისტოტელეს სპეკულატური, ჰერეტიკული იდეები განათლებაში დომინირებდა ანტიკურ საბერძნეთში როგორც საგანმანათლებლო მოდელი, რომლის საფუძველზე შეიძლება განხორციელებულიყო სწავლება ათენის სკოლებში. პლატონის იდეების განხორციელება ხდებოდა აკადემიაში, ხოლო არისტოტელეს ფილოსოფიური და საგანმანათლებლო იდეების განხორციელება პერიპატეტიკულ სკოლაში. ელინისტურ ხანაში პლატონის აკადემია დაიშალა სხვადასხვა მიმდინარეობებად. ისოკრატეს ინტეგრირებული იდეები კი უფრო მისაღები გახდა ელინისტური ეპოქისთვის და შემდგომ რომის იმპერიისთვის, ვიდრე პლატონის და არისტოტელეს იდეალიზმი და რეალიზმი. ამდენად, სწორედ ისოკრატეს საგანმანათლებლო იდეებია ის ფუნდამენტი, რომელზეც მოხდა ლიბერალური განათლების დაშენება, განვითარება და იდეოლოგიური გავრცელება რომის იმპერიაში, შემდგომ კი ადრეულ შუა საუკუნეებში. თუმცა არისტოტელეს არაბული ფილოსოფიური ინტერპეტაციების განვრცობის შემდეგ დასავლურ სამყაროში მოხდა ამ იდეების რეაბილიტაცია და დანერგვა თეოლოგიაში, შედეგად შუა საუკუნეების ევროპის უნივერსიტეტებში არისტოტელიზმის პრინციპების შეტანა. ისოკრატეს განათლების იდეების ინტეგრირებული მოდელი კი გულისხმობდა როგორც იდეალისტური, ისე პრაქტიკული მიდგომების გათვალისწინებას სწავლებაში. ისოკრატეს განათლების იდეების გამარჯვებას ელინისტურ ხანაში მოწმობს სასწავლო კურიკულუმში გიმნასტიკის არსებობა. ფიზიკური წვრთნა და ვარჯიში აუცილებელი იყო სამხედრო მომზადებისთვის და გიმნასტიკასთან ერთად ისწავლებოდა მუსიკა, რომელიც იყო ელინური ტრადიციების გაგრძელება და მას, აგრეთვე, ჰქონდა სარიტუალო, საკულტო, თუ შეიძლება ითქვას, რელიგიური დანიშნულება. მუსიკის სამუალებით ხდებოდა გარკვეული დითარამბების შეთხზვა სხვადასხვა ღმერთებისთვის. ფიზიკური მომზადების ეს ტრადიცია მემკვიდრეობით მიიღო რომის იმპერიამ და ციცერონი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა გიმნასტიკას და თავის შეხდულებებში განათლების შესახებ ის ხაზს უსვამდა, რომ ფიზიკური მომზადება ფუნდამენტურია სრულფასოვანი რომაელი მოქალაქის ჩამოსაყალიბებლად. მაგალითად, რომში არსებობდა ასეთი ტრადიცია - *Toga Virilis*², ანუ ზრდასრულობის ტოგა, როდესაც რომაელი მამრობითი სქესის მოქალაქე ხდებოდა სრულწლოვანი გარკვეული ფიზიკური და ინტელექტუალური მომზადების შემდეგ. მას გადაეცემოდა ტოგა და შეეძლო თავისუფლად ჩართულიყო რომის პოლიტიკურ, სამხედრო თუ სამოქალაქო ცხოვრებაში. რომაელი პატრიციები მეტწილად დაკავებულები იყვნენ სამხედრო და პოლიტიკური ცხოვრებით. *Enkuklios Paideia* იყო იგივე ლიბერალური განათლება ანტიკურ საბერძნეთში ე.წ. პედაგოგიკურ საუკუნეში, როგორც ბრიუს ა. ქიმბოლი უწოდებს (Kimball, 1995). ის ჩამოყალიბდა შვიდი დისციპლინის სახით, რომელსაც რომში ეწოდა *Septem Artes Liberales*. ეს შვიდი დისციპლინა იყო უმთვარესი, რომელიც

²*Toga Virilis* - თეთრი ტოგა, რომელიც აღნიშნავდა ზრდასრულობას. თავისუფალ რომაელ მამაკაც მოქალაქეს 15 წლის ასაკიდან ჰქონდა მისი ტარების უფლება. თეთრი ტოგის ჩაცმის შემდეგ ის ითვლებოდა სრულფასოვან მოქალაქედ (Gwynn, 1926).

ისწავლებოდა ანტიკურ საბერძნეთში და რომში გიმნასტიკასთან ერთად. Septem Artes Liberales - ის იდეამ და დისციპლინებმა სრულყოფილი სახე მიიღო მარცხანუს კაპელასთან და კასიოდორესთან უკვე გვიან ანტიკურ ხანაში, როდესაც ქრისტიანობა გავრცელდა, თუმცა ტრივიუმის და კვადრიუმის დისციპლინები ძველი ბერძნების მიერ არის შექმნილი. მათემატიკური, იგივე მეცნიერული დისციპლინების შექმნაში დიდი როლი მიუძღვის პითაგორას მათემატიკაზე დაფუძნებულ ფილოსოფიას, თუმცა ამასთან პლატონი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა გეომეტრიის სწავლებას და ის თვლიდა, რომ ფილოსოფია გეომეტრიის გარეშე წარმოუდგენელია. პითაგორელების სწავლებებმა და მათ მიერ განვითარებულმა არითმეტიკამ, ევკლიდეს გეომეტრიამ დიდი როლი შეასრულა კვადრიუმის დისციპლინების სრულყოფაში. ასტრონომია, გეომეტრია, არითმეტიკა და მუსიკა, როგორც კვადრიუმის უმთავრესი დისციპლინები, შემეცნების, ცოდნის შექმნის და გადაცემის ისეთი მყარი ფუნდამენტი იყო, რასაც შემდგომი საუკუნეების საუნივერსიტეტო განათლება დაეყრდნო. ასტრონომიის, გეომეტრიის, არითმეტიკის და მუსიკის სწავლება პითაგორელების წყალობით ერთიან ჰოლისტურ სისტემად მოიაზრებოდა და განსაზღვრავდა ანტიკური სამყაროს ცოდნის სტატუსსა და საგანმანათლებლო კულტურას.

როგორც ბრიუს ა. ქიმბოლი აღნიშნავს, ტრივიუმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დისციპლინა რეტორიკა ათენში მოტანილ იქნა სირაკუზიდან სოფისტ გორგიას მიერ ძვ. წ. აღრიცხვის V საუკუნის ბოლოსკენ. “საჯარო გამოსვლები და რეტორიკული დებატები გახდა ყოველი საბერძნეთის ქალაქ-სახელმწიფოების თავისუფალი მოქალაქისთვის უმნიშვნელოვანესი ატრიბუტი. დემოკრატიული პოლიტიკა მოითხოვდა უნარებს სასამართლოში, სათათბირო და პანეგირიკულ რეტორიკას. რეტორიკის ხუთ ნაწილად დაყოფა მოგვიანებით აღწერილია ციცერონის მიერ, რაც საყოველთაოდ მისაღები გახდა: გამოგონება, დალაგება, სტილი, მეხსიერება და მიწოდება. სოფისტები იყვნენ პირველები, რომლებმაც დაიწყეს ამ დისციპლინის სწავლება და ტექნიკური სახელმძღვანელოების შექმნა ძვ. წ. აღრიცხვის V და IV საუკუნეებში, თუმცა სოკრატე პლატონი და არისტოტელე აღნიშნავენ, რომ სოფისტებმა ვერ შეძლეს ამ დისციპლინის საფუძველდმდებარე პრინციპების წარმოდგენა და შემდგომ არისტოტელეს სახელს მიეწერება რეტორიკის სისტემატიზირება” (Kimball, 1995, p.24).

დიალექტიკის შექმნა ფილოსოფიის ისტორიაში მიეწერება სოკრატეს და პლატონს. დიალოგ „მენონში“, რომელიც პლატონის ფილოსოფიის ადრეული დიალოგია, სრულფასოვნად ჩანს დიალექტიკის მეთოდების გამოყენება სოკრატეს მიერ მონა ბიჭთან საუბარში. სოკრატე ცდილობს მონას, რომელმაც არ იცის არითმეტიკის და გეომეტრიის საფუძვლები, გაახსენებინოს დავიწყებული ცოდნა იდეათა სამყაროდან მოტანილი და ამოახსნევინოს გეომეტრიული ამოცანა. თუმცა არსებობს ის ვერსიაც, რომ პირველად სოფისტებმა დაიწყეს დიალექტიკის სწავლება გრამატიკის საშუალებით. “გრამატიკის საფუძვლები, როგორც სიტყვიერების მესამე დისციპლინა, ირიცხება სოფისტების პროდიკეს და პროტაგორას სახელზე” (Kimball, 1995, p.24). ელინისტურ ხანაში კი სტოიკოსების მიერ მოხდა ტრივიუმის დისციპლინების ლოგიკისა და გრამატიკის სისტემატიზაცია, მანამდე ლოგიკის სახელმძღვანელოს შექმნა არისტოტელეს სახელზეა, თუმცა როგორც ვთქვით ელინისტურ ხანაში სტოიკოსმა ქრიზიპოსმა (280-205 ძვ.წ. აღრ.) გაამდიდრა ლოგიკისა და გრამატიკის დისციპლინები.

“გრამატიკა თითქმის იყო ფორმალური დისციპლინა ძვ.წ. აღრიცხვის მეორე თუ პირველ საუკუნეებში, იმდენად რამდენადაც გრამატიკა წარმოიშვა ძვ. წ. აღრიცხვის მეხუთე საუკუნეში ენისგან და ლიტერატურისგან, ის განვითარებულ იქნა სოფისტებისა და ორატორების მიერ, ხოლო დავიწყებული ფილოსოფოსების მიერ, გრამატიკის ფესვები უნდა ვეძებოთ ძველი ბერძნული პოეზიის „მუსიკალურ განათლებაში“ და ამდენად, გრამატიკის მასწავლებელმა მემკვიდრეობით მიიღო ზრუნვა ეთიკასა და ისტორიაზე, რაც შედეგად გადატანილ იქნა რომაულ განათლებაში. ფაქტია, რომ ბერძნული ტერმინი Grammatike Techne მომდინარეობს ტერმინიდან „სიტყვა“, Gramma და კვინტილიანემ მოგვიანებით Gramma თარგმნა როგორც ლიტერატურა Gramma-ს ლათინური ექვივალენტის Lettera-ს გამო. კავშირი ეთიკას, ისტორიას და გრამატიკას შორის არის მნიშვნელოვანი და ბუნებრივი. მისი სტრუქტურის სწავლების შემდეგ მოწაფე იწვრთნება ეპიკურ პოეზიაში და ჰიმნებში, რომელიც, თავის მხრივ, მოითხოვს ისტორიას” (Kimball, 1995, p. 25). როგორც ბრიუს ა. ქიმბოლი აღნიშნავს, ამ ტიპის ცოდნა ემსახურებოდა მოწაფეებში კულტურული ტრადიციებისადმი პატივისცემას და მათ აღზრდა განვითარებას ეთიკურ და მორალურ პრინციპებზე. თანდათან ისტორიისადმი ყურადღება ინკორპორირებულ იქნა რეტორიკაში როგორც ციცირონი და კვინტილიანე აღნიშნავს (Kimball, 1995)

პლატონის და არისტოტელეს იდეები განათლებაზე, მათი ნაშრომების მიხედვით რეალურად ეწინააღმდეგება ცოდნის გადაცემისადმი ასეთ მიდგომას. თვით არისტოტელე ეჭვის თვალთ უყურებდა გრამატიკის სწავლებას იმ თვალსაზრისით, რომ მისთვის უფრო მნიშვნელოვანი იყო რაციონალური აზროვნების განვითარება, ვიდრე სწავლებაში ემოციონალური აქცენტების კეთება, რაც გვხვდება პოეზიაში. პლატონთან კი მითუმეტეს, ლირიული პოეზია არ არის მოწონებული მის დიალოგ „სახელმწიფოში“ და ის თვლიდა, რომ მხოლოდ ეპიკურ, საგმირო პოეზია უნდა ისწავლებოდა. არისტოტელე რაციონალისტი იყო და ის გონებას მიიჩნევდა შემეცნებაში ყველაზე მნიშვნელოვან და წამყვან ფაქტორად, პრინციპულად შეიძლება ითქვას, რომ რაციონალისტური რედუქციონიზმის ტრადიცია არისტოტელესგან მოდის, რაც შემდგომ თეოლოგიურ პრიზმაში განვითარდა თომა აქვინელთან, ხოლო ლოკთან და ჰობსთან, როგორც ფილოსოფიური მატერიალიზმი. რაციონალიზმის მიხედვით, გრძობადი აღქმისგან მიღებული ცოდნა არ არის სრულფასოვანი ცოდნა, ის მხოლოდ მასალაა ცოდნის ასაგებად. ცოდნის ასაგებად სჭირდება არგუმენტირება, დასაბუთება, საკმაო საფუძვლის მქონე მსჯელობის შედეგად გარკვეულ დასკვნებამდე მისვლა. რაციონალიზმის მიხედვით ნებისმიერი სახის ემპირიისგან მიღებული ცოდნის ინტერპრეტაციაა საჭიროა გონების, თანმიმდევრული მსჯელობის საშუალებით. სწორედ ასეთი მიდგომა აქვს არისტოტელეს თავის ფილოსოფიაში.

ფილოსოფიური დავა, რომელიც მიმდინარეობდა რეტორიკასა და დიალექტიკას შორის კარგად გამოიკვეთა პლატონის დიალოგ „ვედროსში“. ამ დისკუსიაში პლატონი თითქოს იხრება იმ აზრისკენ, რომ რეტორიკის შესწავლა არანაკლებ მნიშვნელოვანია დიალექტიკაზე, მაგრამ რეალურად სოფისტებისა და პლატონის დავა არ გადაწყვეტილა ამით. არისტოტელემ თავის ფილოსოფიაში რეტორიკის სისტემატიზირება გააკეთა არა როგორც დემონსტრაციული მსჯელობის ხელოვნება, არამედ თეორიული ფილოსოფიის ლოგიკური სილოგიზმების მეთოდისა შექმნა, რაც მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა სოფისტების რეტორიკისგან. დიალექტიკა როგორც ერთ-ერთი ფუნდამენტური ფილოსოფიური მეთოდი პლატონიდან მოყოლებული

ყველაზე ცოცხალ მეთოდად იქცა, რომელმაც სრულფასოვანი სახე გერმანელი ფილოსოფოსის გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელის (1770-1831) ფილოსოფიაში მიიღო. „დასაბუთების რეტორიკული მეთოდი, როგორც არისტოტელე ამბობდა, ენთიმემური ხასიათისაა, რომელსაც სილოგისტური ბუნება აქვს და ყოველთვის შეზავებული იქნება ემოციებით, მგრძობელობითა და წინასწარგანსაზღვრულობებით, რომელიც გავლენას მოახდეს დარწმუნებაზე. ამ თვალსაზრისით, რეტორიკა ხდება არაზუსტი, ულიტილიტარული, ლოგიკისა და დიალექტიკის საფუძველზე წამოჭრილი უფრო პრინციპული საკითხების გამოსაკვლევად და შესასწავლად, მეტადრე შემზღუდავი” (Kimball, 1995, p. 26). აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ არისტოტელემ უკუაგდო სოფისტების რეტორიკა, რომელიც მხოლოდ დარწმუნების დემონსტრაციულ მეთოდად მიიჩნია და არაფერი ღირებულება არ გააჩნდა თეორიული ფილოსოფიური კვლევებისთვის, ვინაიდან დასაბუთების რეტორიკული მიდგომები განიხილა როგორც ადამიანის გრძობებზე ზემოქმედება და არა ლოგიკურად მწყობრი მსჯელობა, რის საფუძველზე შესაძლებელია რაციონალური დასკვნების გაკეთება და, რომელიც მნიშვნელოვანია შემეცნების პროცესში. როგორც ჩანს, ფილოსოფოსების მიერ სოფისტების უარყოფილმა რეტორიკამ დიდი მნიშვნელობა შეიძინა რომაელ ორატორებთან ციცერონთან, ვარონთან. თუ არისტოტელესთან ლოგიკა და დიალექტიკა განცალკევებულია რეტორიკისგან, ორატორებთან პირიქითაა, რეტორიკა მოიცავს ლოგიკას და დიალექტიკას. “ვარონი (116-27 ახ. წ აღრ.) დიალექტიკას მიიჩნევდა ეტიმოლოგიურ მეცნიერებად, რომელიც არის ხიდი ენის და ლიტერატურის შესასწავლად გრამატიკაში, ხოლო შემდგომი სრულყოფილი შესწავლა მისი ხდება რეტორიკაში... ციცერონმა (106-43 ძვ. წ. აღრ.) ლოგიკა რეტორიკას დაუქვემდებარა და ეს ტრადიცია კვინტილიანემ (35-97 ახ. წ.აღრ.) გააგრძელა” (Kimball, 1995, p. 27).

როგორც ვხედავთ ფილოსოფოსებისა და ორატორების წარმოდგენა შვიდი თავისუფალი ხელოვნებების ტრივიუმისა და კვადრიუმის სწავლებაზე ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა. როგორც აღვნიშნეთ, არისტოტელე აცალკევებდა ლოგიკას, დიალექტიკას და რეტორიკას, როცა ორატორები დიალექტიკას და ლოგიკას, რეტორიკას, როგორც უმაღლეს ხელოვნებას უქვემდებარებდნენ. რაც შეეხება მათემატიკას და გეომეტრიას პლატონის აზრით, ეს ორი დისციპლინა უმთავრესია ფილოსოფიური აზროვნებისთვის, მისთვის გეომეტრიის და მათემატიკის გარეშე წარმოუდგენელი იყო ფილოსოფია და ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვნად განიცდიდა პითაგორას გავლენას, მაშინ როცა სოფისტები ფიქრობდნენ, რომ რეტორიკა უფრო უმაღლესი ხელოვნებაა, ვიდრე მათემატიკა და მათემატიკის შესწავლას დიდ დროს არც უთმობდნენ. ეს ტრადიცია ერთგვარად გაგრძელდა რომის იმპერიაში ციცერონთანაც, კვინტილიანესთანაც. რეტორიკა უფრო საჭირო და უმნიშვნელოვანეს დისციპლინად მიიჩნევა რომაელი პატრიცი მოქალაქის აღზრდაში, რომელმაც მონაწილეობა უნდა მიიღოს რომის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. პლატონის აზრით, კვადრიუმში შემავალი დისციპლინები - გეომეტრია, ასტრონომია, მუსიკა, არითმეტიკა - გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებისთვის. როდესაც მუსიკის სწავლებაზე ვამბობთ, პლატონთან იგულისხმება ჰეროიკული სტილის მუსიკა, გამოირიცხება ლირიკული ჟანრი. ხოლო ორატორებთან ცენტრალური მნიშვნელობისაა ის დისციპლინები, რომელიც მიემართება რეტორიკას. როგორც ბრიუს ა. ქიმბოლი შენიშნავს, გარდა დისციპლინებს შორის განსხვავებული მოსაზრებებისა, ფილოსოფოსებსა და ორატორებს შორის იყო უთანხმოება ზოგადად სპეციალიზაციის

საკითხებშიც. “ანტიკური განათლების ისტორიის თანახმად, ორატორები თავიანთი კურიკულუმის მიხედვით განათლებას ასრულებდნენ რეტორიკის სპეციალიზაციით, მაშინ როცა პლატონი და არისტოტელე რეკომენდაციას უწევდნენ სხვადასხვა ხელოვნებების დაუფლებას. ამდენად, მიუხედავად ამ ფაქტისა, რეტორიკის დისციპლინა იყო როგორც დამაგვირგვინებელი. ორატორების დახელოვნება რეტორიკაში გრძელდებოდა ექვსი წლის ასაკიდან ოც წლამდე, მაშინ როცა პლატონისა და არისტოტელეს აზრით ადამიანის განათლება უნდა გაგრძელდებოდა როგორც ზრდასრულობის შემდეგ, თუ მას სურდა დახელოვნებულიყო რომელიმე მიმართულებით” (Kimball, 1995, p.28). რომაულ განათლებაში *Toga Virilis*- ის ტრადიცია სწორად ამ მიდგომას გულისხმობდა, როცა რომელიმე პატრიცი დაასრულებდა განათლებას, მას გადაეცემოდა ზრდასრულობის ტოგა და ის ხდებოდა სრულყოფილი მოქალაქე, რომელსაც შეეძლო რომის სამართლებრივ, სამხედრო, რელიგიურ, თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოღვაწეობა. კვინტილიანეც და ციცერონიც თავიანთ ნაშრომებში საუბრობენ ამ ტიპის განათლების შესახებ, რომელიც მკვეთრად განსხვავდებოდა ფილოსოფოსების შეხედულებებისგან, თუმცა, ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინ “ფილოსოფიის” გაგება სხვადასხვა ფილოსოფიურ სკოლებშიც განსხვავდებოდა. პითაგორა ცნება „ფილოსოფიაში“ გულისხმობდა სიბრძნის სიყვარულს არა რომელიმე კონკრეტულ ასაკამდე, არამედ მთელი ცხოვრება. ფილოსოფოსობა პლატონთანაც და არისტოტელესთანაც ჰერეტიკით, თეორიული საქმიანობაა, რომელიც გრძელდება სიკვდილამდე და სოკრატე ცნება ფილოსოფიას ამ შინაარსითაც კი წარმოგვიდგენს, რომ ფილოსოფია ეს არის სიკვდილისათვის მზადება³. წარმოუდგენელია ადამიანი ფილოსოფიური აზროვნებით და განათლებით დაკავებული იყოს მხოლოდ გარკვეულ ასაკამდე, მაშინ, როცა ციცერონთან და კვინტილიანესთან ცნება „ფილოსოფიას“ პლატონისგან და არისტოტელესგან განსხვავებული შინაარსები აქვს და იგი, თუ შეიძლება ითქვას, პირდაპირ დაკავშირებული რეტორიკულ ხელოვნებასთან. რეტორიკა როგორც მჭერმეტყველების, დარწმუნების და ადამიანის მენტალური თუ სოციალური რეალიზების მისაღწევად ყველაზე სრულყოფილი და უმაღლესი ხელოვნება ციცერონისთვის ფილოსოფიური ბუნებისაა. ეს ტრადიცია რეალურად ბერძენი ორატორი ისოკრატესგან მომდინარეობს, სოფისტებისგან განსხვავებით, მას რეტორიკა არა მარტო უმაღლეს რანგში ჰყავდა აყვანილი, არამედ ფილოსოფიურ რანგში. ფილოსოფია როგორც ცხოვრების მოდუსი პლატონთან და არისტოტელესთან ცხოვრების ბოლომდე განსაზღვრავს ადამიანის გონებრივ, მენტალურ, განვითარებას, რაც გამოიხატება იმაში, რომ მათი აზრით განათლება, სწავლება არა გარკვეულ ასაკამდე, არამედ ცხოვრების ბოლომდე უნდა ხორციელდებოდეს, მაშინ, როცა ისოკრატესთან, ციცერონთან და კვინტილიანესთან განათლების მიღება და ორატორად დახელოვნება განსაზღვრულია გარკვეულ ასაკამდე. შემდეგ მოქალაქე უკვე მზად არის შეუდგეს პოლიტიკურ, რელიგიურ, ლიტერატურულ, სამართლებრივ, თუ სამხედრო საქმიანობას რომის იმპერიაში. როგორც ვხედავთ, თვით განათლების შინაარსების, მისი ტექნიკური მოწყობისა და კურიკულუმის შემადგენელი დისციპლინების შინაარსებში კი დიდი სხვაობაა ფილოსოფოსებსა და ორატორებს შორის. კურიკულუმის

³ფილოსოფია არის სიკვდილისათვის მზადება, ამ იდეას ავითარებს სოკრატე პლატონის დიალოგ „ფედონში“. ამ დიალოგში საუბარია სოკრატეს ცხოვრების უკანასკნელ პერიოდზე, როცა მას სასჯელად თავის მოკვლა მიუსაჯა ათენის სასამართლომ.

ფორმულირებაც და დისციპლინების თანმიმდევრობაც განსხვავებულია ბერძენ ფილოსოფოსებსა და რომაელ ორატორებს შორის. თვით ისოკრატეს ტრადიციაც ბერძნული ორატორული შეხედულებები მოდიფიცირდა რომაულ სამყაროში და იქ უფრო ფორმალიზებული ხასიათი შეიძინა და კურიკულუმშიც უფრო მკვეთრად ჩამოყალიბებული იყო, თუმცა გარკვეული ტიპის ცვლილებებსაც განიცდიდა. “ვარონი, რომლის ენციკლოპედიური ტრაქტატი ყველაზე კითხვადი იყო, ახსენებს ცხრა დისციპლინას: მედიცინა, არქიტექტურა, ფილოსოფია და პლიუს ექვსი ხელოვნება ტრივიუმადან და კვადრიუმადან” (Kimball, 1995, p. 30). მიუხედავად იმისა, რომ რომაულ სამყაროში ტრივიუმისა და კვადრიუმის დისციპლინები გარკვეულ ფორმალიზებული ხასიათისაა, ციკერონის აზრით, რომაული განათლება არ ყოფილა არც კანონით ფიქსირებული და არც სტანდარტიზებული. რაც შეეხება ვარონის მიერ ჩამოყალიბებულ ლიბერალური განათლების დისციპლინებს, ის ძირითადად ასახელებს სამ დისციპლინას სიტყვიერებიდან და ხუთს მათემატიკური ხელოვნებებიდან. რომაული სამყაროს სხვადასხვა ავტორებთან ლიბერალური განათლების შემადგენელი დისციპლინების სხვადასხვა ვარიანტებიც გვხვდება, რომელიც დროის გარკვეული მოთხოვნების შესაბამისად იცვლებოდა და ხშირად ემატებოდა მედიცინა, არქიტექტურა, ფილოსოფია. ამ ავტორებისგან განსაკუთრებით, აღსანიშნავია მარციანუს კაპელა, რომელიც თავის წიგნში „De nuptiis Philologia et Mercurii“ (ფილოლოგიისა და მერკურის ქორწინების შესახებ) შემდეგი სახით აღწერს ლიბერალურ განათლებას: “წიგნში მოხუცი თავის ვაჟიშვილს უყვება ოლიმპოს ღმერთი მერკური როგორ ეუფლება და იგებს ფილოლოგიის გულს, რომელიც არის ახალგაზრდა, განათლებული ქალი. ზეცაში ქორწინების რიტუალზე მერკური თავის საპატარძლოს წარუდგენს შვიდ მოსამსახურეს, რომელიც განასახიერებს ლიბერალური განათლების შვიდ დისციპლინას. თითოეული მათგანი ქორწინების რიტუალის განმავლობაში სათითაოდ არის აღწერილი. მარციანუს კაპელა ვარონზე დაყრდნობით და ციკერონის განდიდებით გამოდის დიალექტიკის და ლოგიკის ხანგრძლივი სწავლების წინააღმდეგ რეტორიკის სასარგებლოდ და განადიდებს მათემატიკურ მეცნიერებებს მათი ფაქტობრივი ცოდნისთვის, ხოლო გეომეტრია თითქმის გაჰყავს გეოგრაფიის რანგში” (Kimball, 1995, p.31). მარციანუს კაპელა აგრძელებს ისოკრატეს, ვარონისა და ციკერონის ტრადიციებს იმ თვალსაზრისით, რომ ლოგიკა და დიალექტიკა არის რეტორიკის მსახური დისციპლინები და მათი რეტორიკისგან განცალკევებით სწავლება არ წარმოადგენს აუცილებლობას, ვინაიდან რეტორიკის შემადგენელ ნაწილებად და დანამატად ითვლება ორატორებთან. მარციანუს კაპელა ამ ალევორიებით ლიბერალური განათლების საკითხებში ოლიმპოს ღმერთის მერკურის ჩარევასთან დაკავშირებით არის მინიშნება იმაზე, რომ ამ სახით წარმოდგენილი განათლება არის ღმერთებისგან დაშვებული და შედეგად აუცილებელიც ამ ფორმით განხორციელდეს.

ამ მსჯელობებიდან გამომდინარეობს, რომ ანტიკურ განათლებაში, ისოკრატედან მოყოლებული მარციანუს კაპელას და კასიოდორეს ჩათვლით, ხორციელდებოდა ორატორების მიერ შემუშავებული კურიკულუმი და ტრადიციები, რაც მათ დანერგეს და რომელიც განვითარდა რომაულ სამყაროში, აგრეთვე, გვიან ანტიკურ ხანაში, ადრეულ შუასაუკუნეებამდე. თვით ნეტარი ავგუსტინეც ამ ტრადიციებით აღზრდილი იყო და განათლებაში ყველაზე სწორ გზას სწორედ ორატორების ტრადიციაში ხედავდა. სამართლიანი იქნება აღვნიშნოთ, რომ პლატონის და არისტოტელეს შეხედულებებმა

განათლებაზე დიდი გავლენა მოახდინეს ელინისტურ ხანაში. თავად ელინიზმის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ფუძემდებელი ალექსანდრე მაკედონელი არისტოტელეს ფილოსოფიური შეხედულებებით აღიზარდა, მაგრამ რეალურად განათლების იდეებში ორატორებმა გაიმარჯვეს და ისოკრატედან მოყოლებული შუა საუკუნეებამდე მათი შეხედულებების მიხედვით ვითარდებოდა ლიბერალური განათლების იდეები და ცოდნის სტატუსის შინაარსები ამ მიდგომებით განისაზღვრებოდა. ორატორების მოსაზრება განათლებასთან დაკავშირებით პრაგმატული ხასიათის იყო, განსხვავებით არისტოტელეს და პლატონის შეხედულებებისგან. კვინტილიანეს და ციცერონის მიერ პლატონის და არისტოტელეს შეხედულებები კრიტიკულად არის განხილული. თავად ციცერონი მიიჩნევდა, რომ „ცოდნა ცოდნისთვის“ დებულება თავისი შინაარსით არ ემსახურება დიდი იდეების პრაქტიკაში განხორციელებას. თუმცა პლატონის შეხედულებები ნეოპლატონიზმის გზით ელინისტურ ხანაში და რომაულ პერიოდში დიდ გავლენას ახდენდა ორატორებზეც, სტოიკოსებზე, მათ შორის, ციცერონზეც და ის არისტოტელეს შეხედულებასაც ჭკრეტით შემეცნებაზე გარკვეულწილად იზიარებდა. ორატორების პრაგმატული მოსაზრება ცოდნასთან დაკავშირებით გამოიხატებოდა შემდეგში: ისინი მიიჩნევდნენ, რომ ცოდნის შეძენასთან ერთად აუცილებელია მისი გაზიარება, კომუნიკაცია, გამოხატვა ლამაზად და მჭერმეტყველურად, რომელიც სახელმწიფო საქმეებში აქტიურად გამოიყენებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ პლატონი რეტორიკას მნიშვნელოვან დისციპლინად მიიჩნევდა, ზოგადად ანტიკური ეპოქის ფილოსოფოსების შეხედულებები ამ თვალსაზრისით მკვეთრად განსხვავდებოდა სოფისტების მიერ რეტორიკის აღქმასთან და მნიშვნელოვნებასთან, რასაც ისოკრატე ამტკიცებდა და რაც რომის იმპერიაში სტოიკოსებთან და ორატორებთან გაგრძელდა. ამიტომ რეტორიკა მიიჩნეოდა უმაღლეს ხელოვნებად და რეტორიკის მასწავლებლებიც ყველაზე დაფასებული პიროვნებები იყვნენ.

“ორატორების ეპისტემოლოგიური მიდგომა სპეკულატიური ფილოსოფიის წინააღმდეგი იყო. ფილოსოფია მხოლოდ მაშინ იქნება ჭეშმარიტი თუ შესაძლებელია მისი გამოხატვა და და თუ იქნება გავლენის მომხდენი” (Kimball, 1995, p. 35). ეს გულისხმობს, რომ სპეკულატიური ფილოსოფია და არისტოტელეს პოსტულატი -ცოდნა ცოდნისთვის არ წარმოადგენდა ორატორებისთვის ღირებულებას, თუ ფილოსოფია არ იქნებოდა გამოყენებული პოლიტიკურ, სამართლებრივ ცხოვრებაში და ის არ მოიტანდა გარკვეულ შედეგს, არ მოახდენდა გავლენას პოლიტიკურ ცხოვრებაზე, არ იქნებოდა მისი ცხოვრებაში განხორციელების შესაძლებლობა. მიუხედავად პლატონის იდეალისტური შეხედულებებისა, რომელიც სოკრატეს მსოფმხედველობიდან მოდის, სამართლიანი იქნებოდა აღგვენიშნა, რომ სოკრატეს დებულება - ფილოსოფია არის მზადება სიკვდილისათვის, რომელიც მან დიალოგ „ფედონში“ გააჟღერა, გარკვეულწილად გულისხმობს ფილოსოფიის პრაქტიკულ ხასიათს და მის ცხოვრების წესად ქცევას, მაგრამ ამ ტიპის მიდგომას არ გულისხმობდა ციცერონი. სოკრატეს და პლატონის ეპისტემოლოგიური მიდგომა უფრო სპეკულაციური ხასიათისაა და ორატორებისგან იმით განსხვავდება, რომ მჭერმეტყველების ხელოვნება და ცოდნა ცალ-ცალკე მოიაზრება, მაშინ როცა ორატორებმა ეს ორი ცნება გააერთიანეს და ცოდნის სტატუსი მოცავდა როგორც გონების ჭკრეტით საქმიანობას, ისე მჭერმეტყველებას, რეტორიკულ გამოყენებას და მის ცხოვრებაში განხორციელებას, უფრო ზუსტად, პოლიტიკურ და სამოქალაქო ცხოვრებაში. “ციცერონი აღნიშნავდა, რომ ცოდნა

მჭერმეტყველების გარეშე უკეთესია, ვიდრე მჭერმეტყველება ცოდნის გარეშე, მაგრამ საუკეთესო გზაა ამ ორის გაერთიანება, რომელიც არის ორატორია” (Kimball, 1995, p. 36).

ციცერონის პრაგმატულმა მოსაზრებებმა ლიბერალური განათლების შესახებ მნიშვნელოვნად განაპირობა ტრივიუმისა და კვადრიუმის ნორმატიზება, რაც გულისხმობდა გრამატიკის, ასტრონომიის, მუსიკის, არითმეტიკის და სხვა დისციპლინების შინაარსებისგან სპეკულაციური და თეორიული მიდგომების შეცვლას პრაქტიკული სავარჯიშოებით. Artes Liberales-ის შინაარსები გარკვეულწილად მოიცავდა ფილოსოფიურ სპეკულაციებს, აბსტრაქტურ აზროვნებას და მიდგომებს გარკვეული დისციპლინების შიგნით, მაგრამ რომაული ტრადიციების გათვალისწინებით ის გულისხმობდა პრაქტიკულ წვრთნას, რომელიც მიზნობრივი დანიშნულების იყო.

ბრიუს ა. ქიმბოლი გვამღევეს ლიბერალური განათლების მახასიათებლებს, რომელიც მოგვცემს საშუალებას სრულად გავიაზროთ, თუ როგორი იყო ცოდნის სტატუსი გვიან ელინისტურ და რომაულ ეპოქაში, სადაც ორატორების მიერ ჩამოყალიბებულმა განათლების იდეებმა დიდი გავლენა მოახდინეს შემდგომ განათლების განვითარებაზე, თუმცა შუა საუკუნეებში განსხვავებული კონცეფციები იყო, რომელზეც მომდევნო თავში ვისაუბრებთ.

“ლიბერალური განათლების პირველი მახასიათებელია კარგი მოქალაქის წვრთნა, რომელიც გაუძღვება საზოგადოებას. ციცერონის De Oratore და კვტილიანეს Institutio Oratoria-ში გაცხადებულია შემდეგი ფუნდამენტალური მიზანი: აღზარდოს აქტიური მოქალაქე, რომელიც არის კეთილშობილი და უნივერსალურად კომპეტენტური, ასეთია სრულყოფილი ორატორი, რომელსაც შეუძლია ნებისმიერ თემის ფარგლებში საკუთარი მოსაზრების საფუძვლიანად დასაბუთება სახელმწიფო ლიდერის პოზიციიდან” (Kimball, 1995, p.37). მეორე მახასიათებელი - ეს არის ღირებულებების ჩამოყალიბება, რომელიც გულისხმობს ადამიანისთვის აუცილებელი ყველა სათნოების ქონას, ვინაიდან მხოლოდ ასეთ ადამიანს ძალუძს კარგად მართოს სახელმწიფო და სწორად წაიყვანოს საზოგადოება. მესამე მახასიათებელი გულისხმობს მოვალეობების პატივისცემას და წესების დაცვას, მეოთხე მახასიათებელი მიჰყვება კლასიკურ ტექსტებს და იმოქმედოს ამის თანახმად. Artes Liberales ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია დოგმატული ხასიათის ეპისტემოლოგია, რომელიც გულისხმობს გარკვეულწილად სკეპტიკურ მიდგომას ობიექტური ჭეშმარიტების შემეცნებისადმი და არა შუა საუკუნეების დოგმატიზს. რომელიც ორატორების მოსაზრებით სპეკულაციური ფილოსოფიის გზით შეუძლებელია სინამდვილის ისე შემეცნება, რომ აღმოვაჩინოთ საყოველთაო ობიექტური ჭეშმარიტება. რაღაც თვალსაზრისით, პლატონის აკადემიის სკეპტიკოსების მოსაზრებებს იმეორებდნენ, თუმცა ეწინააღმდეგებოდნენ სოკრატეს და პლატონის მიდგომებს შემეცნებისადმი, რომლის მიზანია ეძებო ობიექტური ჭეშმარიტება ჭვრეტითი გონებით. ორატორების მიდგომა უფრო პრაგმატიული ხასიათის იყო, მაგრამ ეს არ გამორიცხავდა მათ ანალიტიკურ მიდგომას ლიბერალური განათლების დისციპლინებში. პირიქით, ისინი ფილოსოფიას იყენებდნენ როგორც შემეცნების უმნიშვნელოვანეს მეთოდს. მხოლოდ ასეთი ფილოსოფია უნდა ყოფილიყო გარკვეული შედეგის მომტანი სახელმწიფო და სამოქალაქო ცხოვრებაში. ბრიუს ა ქიმბოლი თვლის, რომ რომაული ლიბერალური განათლების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი მისი იდეალისტურობაა. „მარცხანუს კაპელას მიერ

ჩამოთვლილი შვიდი თავისუფალი ხელოვნების დისციპლინები მოგვიანებით ჰუმანისტების მიერ იქნა დაფუძნებული... ლიბერალური განათლება მიღებულ იქნა როგორც კულტურის იდეალი“ (Kimball, 1995, p.38).

ქრისტიანობის გავრცელების და მოგვიანებით იუსტინიანე I-ის ბრძანებით ახ. წ. აღრიცხვის VI საუკუნეში წარმართული სკოლების დახურვის შემდეგ, ორატორების ტრადიციები და ლიბერალური განათლების იდეების გავლენა ნელ-ნელა სუსტდებოდა. თუმცა ნეტარმა ავგუსტინემ (354-430), რომელიც ციცერონის იდეებს იზიარებდა განათლებაში, გარკვეულწილად დიდი როლი ითამაშა წარმართული ლიბერალური განათლების აპოლოგიაში. ქრისტიანობის მორალური მოსაზრებები თანხმობაში არ მოდიოდა წარმართულ განათლებასთან, მაგრამ ავგუსტინე თვლიდა, რომ არ შეიძლება წარმართული განათლების ღირსებების ბოლომდე უარყოფა. გარკვეული თვალსაზრისით, მას ჰქონდა მცდელობა წარმართული, ორატორული განათლება და ციცერონის შეხედულებები შეერიგებინა ქრისტიანულ მორალთან, ვინაიდან თვლიდა, რომ სტოიკოსების მორალი ახლოს იდგა ქრისტიანობასთან და უფრო მეტიც, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ელინისტურმა ტრადიციებმა და ნეოპლატონურმა ფილოსოფოსებმა დიდი გავლენა მოახდინეს ქრისტიანულ თეოლოგიაზე. ბევრი მახასიათებელი, რომელიც ქრისტიანობას როგორც რელიგიას მიეწერა, გადატანილია ელინისტური ტრადიციებიდან. “ნეტარი ავგუსტინე იმეორებს ციცერონის იდეებს იმ მოდიფიკაციით, რომ საჭიროა სიბრძნისა და მჭერმეტყველების გაერთიანება (De Doctrina Christiana)” (Kimball, 1995, p.41). ეს ნიშნავდა ქრისტიანობისა და ორატორული იდეების გაერთიანებას, მაშინ, როცა ციცერონი მიიჩნევდა, რომ საჭირო იყო ცოდნისა და მჭერმეტყველების გაერთიანება, როცა იგი მსჯელობდა ფილოსოფიაზე და ორატორიაზე.

დასკვნა

ამდენად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ლიბერალური განათლების შინაარსები და ცოდნის სტატუსი ნაკარნახევი იყო ორატორების ისოკრატეს, მარციანუს კაპელას, ვარონის, ციცერონის, კასიოდორეს მიერ, ვიდრე ფილოსოფოსების. სინამდვილეში ფილოსოფოსთა შეხედულებები განათლებაზე არ განხორციელებულა, როგორც განათლების მოდელი შუა საუკუნეებშიც, მიუხედავად იმისა, რომ შუა საუკუნეებში არსიტოტელიზმს დიდი გავლენა ჰქონდა თეოლოგიურ დოქტრინებზე და მის სისტემატიზაციაზე. ცოდნის სტატუსის შინაარსები ანტიკური ეპოქიდან მოყოლებული ადრეული შუა საუკუნეების ჩათვლით, დაახლოებით XII საუკუნის მეორე ნახევრამდე განისაზღვრებოდა ორატორთა შეხედულებების მიხედვით, რაც მოცემულ თავში იქნა განხილული.

გამოყენებული ლიტერატურა

- {1} არისტოტელე. (2018). *პოლიტიკა: ნაწილი 1.* (თარგმანი თამარ კუკავასი). თბილისი. საქართველო. ელექტრონულად დაბეჭდილია გამომცემლობა www.iBooks.ge ის მიერ.
- {2} არისტოტელე. (2018). *პოლიტიკა: ნაწილი 2.* (თარგმანი თამარ კუკავასი). თბილისი. საქართველო. ელექტრონულად დაბეჭდილია გამომცემლობა www.iBooks.ge ის მიერ.
- {3} თევზაძე, გ. (1995). *ანტიკური ფილოსოფია.* თბილისი, საქართველო. მეცნიერება.
- {4} პლატონი. (2013). *სახელმწიფო.* (თარგმანი: ბ. ბრეგვაძე). თბილისი, საქართველო. ნეკერი.
- {5} Burnet, J. (1903). *Aristotle on Education: Being extract from the Ethics and Politics.* Cambridge, UK. At The University Press. E-book Version: Leicester, England, UK. Forgotten Books.
- {6} Cahn, S.M. (1997). *Classic and Contemporary readings of The Philosophy of Education.* New York, NY. The McGraw-Hill Companies, Inc.
- {7} Hodgkin, T. (1886). *The Letters of Cassiodorus. A Condensed Translation of The Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator.* London: Henry Frowde, Amen Corne, Paternoster Row, E.C.
- {8} Kimball, B.A. (1995). *Orators & Philosophers. A history of The Idea of Liberal Education.* New York. College Entrance Examination Board. Printed in The United States of America.
- {9} Lodge, L.C. (2010). *Plato's Theory of Education.* Oxfordshire, England, UK. Routledge. Taylor & Francis Group.

Article received 2021-11-02